АЗӘРБАЈЧАН МУСИГИСИ

ТАРИХ ВӘ МУАСИР ДӨВР

БАКЫ — 1994

Редаксија һеј'əти: К. Абдуллазадə (сəдр), Е. Бабајев, В. Сеіидова, З. Гафарова, А. Шүкүров.

Бурахылыша мəс'ул: А. Шүкүров.

Ү. Һачыбəјов адына Азəрбајчан
Дөвлəт Консерваторијасынын нəшр.

БАКЫ — 1994

мәгсәдәуј[ғ]ун һесаб едир вә кәләчәк ишләримиздә давам етдирмәји
ваҹиб билирик.

РАФИГ ИМРАНИ
сәнәтшүнаслыг намизәди, досент

ГАРАБАГ "МУСИГИ МӘҸЛИСЛӘРИ"

Әсрләрдән бәри инкишаф едәрәк өз тәравәтини бу күнкү күнәҹән
сахламыш халг мусигимиз, Азәрбајҹан халгынын тарихи гәдәр гәдим
бир тарихә маликдир. Тарихи јарадан әсрләр ичәрисиндә XIX әср
Азәрбајҹанда мусиги мәдәнијјәтинин чичәкләндији вә инкишаф етд
дији бир дөврә тәсадүф едир. Халгын мәдәни тәрәггисинин јүксәли
ши илә әлагәдар олараг мусиги мәдәнијјәти дә һәртәрәфли инкишаф
едәрәк өз зәнкин классик ирси әсасында көзәл халг јарадычылығы-
ны вә тарихи-естетик шәраитин инкишафынын тәрәггисинә зәмин ја-
радырды.

XIX әсрин икинчи јарысы мусиги салнамәсинә тәкчә Азәрбајҹанын
дејил, еләчә дә Русијанын вә дикәр Загафгазија республикаларынын
дирчәлиш дөврү кими дахил олмушдур. Бу илләрдә Азәрбајҹанда муси
ги мәдәнијјәти һәм классик рус вә Авропа мусигисинин инкишафы,
һәм дә халг мусигиси; ашыг сәнәти вә классик муғам сәнәтинин ин-
кишафында өз әксини тапмышдыр. Азәрбајҹанда классик рус вә Авроп
па мусигисинин әсаслы сурәтдә инкишафындан фәргли олараг, Азәр-
бајҹан халг мусигисини инкишаф етдирән јалныз халгын адәт"ән"ә-
нәләри вә дөврүн бир сыра тәрәггипәрвәр шәхсләри олмушдур. Тој
вә халг шәнликләриндә иштирак едән ашыглар өз сәнәтләрини јашат-
дығы кими XIX әсрин икинчи јарысында Бакы, Шамахы, Шуша кими ири
мәдәни мәркәзләрдә дә мүхтәлиф шәхсләр тәрәфиндән "мусиги мәҹлис
ләри" сахланылырды ки, бу да өз нөвбәсиндә халг мусигисини, онун
ән көзәл нүмунәләрини, классик муғамлары горујуб сахланылмасына
вә инкишаф етмәсинә чох бөјүк тә"сир көстәрмишдир. Азәрбајҹанда
динмеһкамлар дүнјасынын(рүһани идеолокијасы) ирәли сүрдүјү тәлә-
батлар, гајда-ганунлар халг мусигисинин инкишафына олдугча бөјүк
хәләл кәтирирди. Мистик тәсәввүр дини әгидәни даима кениш халг к
күтләси арасында тәблиғ едән дин хадимләринин јаратдығы идеалист
атмосферин тә"сири алтында халг мусигисини мүстәгил вә әсаслы
сурәтдә инкишаф етдирмәк олдугча чәтин иди. Она көрә дә Дағлыг
Гарабағын көзү сајылан Шушада вә башга ири мәдәни мәркәзләрдә ја
радылан мүхтәлиф мәҹлисләр, мусиги мәктәбләри ја дин хадимләри-
нин нәзарәти алтында фәалијјәт көстәрирди, ја да мүхтәлиф адләр

алтында өз мәгсәдләрини һәјата кечирирди.

XIX әсрин икинчи јарысында Шушада Харрат Гулунун вә Молла
Ибраһимин јаратдығы илк мусиги мәктәби кениш фәалијјәт көстә-
рирди. Харрат Гулу көзәл сәсә вә мөһкәм мусиги һафизәсинә ма-
лик олмагла јанашы һәм дә азанын, мүнаҹатын, сурәләрин, ајә -
ләрин, Гур"анын, мәрсијәнин, еләчә дә шәбиһкәрданлыгда охунан
авазатын емосионал тә"сир гүввәсини чох көзәл һисс едирди. Јә[?]
ни о, дини ајинләрдә охунан бу авазатларын мәканындан асылы
олараг онларын һансы сәс јүксәклијиндә(тоналлыг) вә һансы мәгам
интонасијалары әсасында охунмасынын даһа мәгсәдәујғун олдуғуну
дүзкүн шәрһ етмәји баҹарырды. Мәсәлән, азаны вә мүнаҹаты кениш
халг күтләсинин нәзәринә чатдырмаг үчүн онлары һөкмән учадан,
мајеси зил олан мәгамлар, муғам шө"бәләри әсасында охујурлар.
Мәҹлисләрдә исә сурәләрин, ајәләрин, Гур"анын зилдән охунмасына
һеч бир еһтијаҹ јохду . Одур ки, дини ајинләрдә, еһкамларда
бунларын дүзкүн бөлүнәрәк ифа олунмасы вә онларын һәр биринин
ашылајаҹағы тә"сирин мүәјјәнләшдирилмәси бу мәктәбин әсас вә-
зифәләриндән иди. Бу хүсусда Ф.Шушинскинин "Азәрбајҹанда муси-
ги мәҹлисләри"[1] сәрлөвһәси алтында чап етдирдији мәгаләсиндә
бир чох јанлыш фикирләрлә һеч ҹүрә разылашмаг олмаз. Онун Шуша
илк мусиги мәктәби һаггында "шәбиһкәрданлығын хanәндәлик мсәнә
тинин инкишафына мүәјјән тә"сири олмушдур" дедији сөзләрә бәра
әт газандырмаг гејри-мүмкүндүр. Чүнки билдијимиз кими, шәбиһ
тамашаларында ојнанылан ролларын әксәријјәтини диндарлар ифа
едәрдиләр, һәм дә бу тамашалара чох вахт Ирандан хүсуси шәбиһ
чыхардан актјорлар, дәрвишләр вә ара-сыра халг актјорлары да
дә"вәт олунарды[2]. Бунунла јанашы шәбиһ тамашаларыны һазырлајан
режиссорлар тамашанын бир гәдәр дә тә"сирли чыхмасы үчүн мүхтә
лиф рүһанилә[р]ин көмәји илә бура јахшы сәси олан бә"зи ханәндә
ләри дә ҹәлб едәрдиләр[3] Көрүндүјү кими, ханәндәләрин шәбиһ та
машаларына јох, әксинә, шәбиһ режиссорларынын онлары һазырласа
јанларын ханәндәләрә еһтијаҹы вар иди. Ҹүрбәҹүр аксентләрдән,
һисси емосијалардан истифадә едәрәк муғам шө"бәләри вә муғам
интонасијалары әсасында охунан авазатларын васитәсилә динләји-
ҹидә фанатизмин ифрат идејасындан доған кәдәр, гәм, ачынаҹаглы
һәјат, фаҹиә вә башга һиссләри ашыламаг олар. Одур ки, буну ба
ша дүшән дин нүмајәндәләри халгын даһа инҹә һиссләрини еһти-
заза кәтирмәк үчүн бә"зи ханәндәләрдән вә јахшы сәси олан бир

I Шушински Ф. Азәрбајҹанда мусиги мәҹлисләри"Азәрбајҹан" жур.
№ 7, 1979, с.149.
2 Аллаһвердијев М."Азәрбајҹан халг театры" Б. 1978,с.,102-115.
3 Мәммәдова Ә. "Бүлбүл", Б., 1964, с.8.

сыра шәхсләрдән истифадә едирдиләр.

Ф.Шушинскинин мәгаләнин сонракы мисраларында иддиа етдији "Гасым шәбиһи вериләндә мәчлис "Бајаты-Шираз"ла башланырдыса, шәбиһдә иштирак едәнләрин һамысы "Бајаты-Шираз" мугамыны јахшы билмәли идиләр...Бириси охудугуну мүәјјән јердә кәсирдисә, о бириси ону давам етдирәрди. Беләликлә, бир дәсткаһ бир нечә нәфәр арасында мүкәммәл сурәтдә ифа едиләрди. Мәсәлән, әкәр мәчлис "Секаһ-забул" илә башланырдыса, икинчи охујан "Мәнәнди-мүхалиф" илә башлајыр, үчүнчү "һасар", дөрдүнчү исә "Забул" охујарды. Јахуд мәчлис "Шур" үстүндә башланырдыса, икинчи "Шур-Шаһназ" дејир, сонра "Дүкаһ"а кечир, үчүнчү "Бајаты-түрк", дөрдүнчү "Шикәстеји-фарс", бешинчи "Әширан", "һичаз" вә јахуд "Сарәнч" охујарды. Көрүндүјү кими, "Шур" дәсткаһы шәбиһдә иштирак едәнләр тәрәфиндән тамам охунарды,. Ајдын мәсәләдир ки, бу чүр мугам дәсткаһларынын охунмаг гајдаларынын хanәндәләр тәрәфиндән мәнимсәнилмәси онлары классик Шәрг мугамлары илә даһа јахындан таныш едир вә нәтичәдә, онлар бә"зи дәсткаһлары охумагда устад сәнәткарлара чеврилирдиләр. Сонралар хanәндәләр һәмин дәсткаһлары тој мәчлисиндә охујардылар[1]. -"belә фикирләр һәгигәтлә гәти ујушмур. Халгымызын инчиләри олан классик мугам нүмунәләрини, көзәл ифачылыг сәнәтимизи идеалист мејлләрлә әлагәләндирәрәк, онлары дини ән"әнәләрлә вәһдәтдә көтүрмәк вә бу ән"әнәләрин халг јарадычылыгымызын мүхтәлиф саһәләринә мүсбәт тә"сириндән данылмаг гәти дүзкүн дејил.

Кениш мејданларда кечирилән шәбиһләрдә сәһнәләрин даһа да инандырычы чыхмасы үчүн бурада бөјүк ифачы гүввәсиндән истифадә олунурду. "Онлар ајрылыгда бөјүк издиһамы хатырладырды. Бурада чалгычылар, һүсејнин гошун бөлмәси, Језидин гошуну, әсирләр, ифачылар, дәвәләр карваны, рөвзәханлар, зәнчир вә синә вурандар, баш чапанлар, хор дәстәси ваһид бир композисија дахилиндә бирләшдирилирди[2].

---

[1] Шушински Ф. "Азәрбајчанда мусиги мәчлисләри", "Азәрбајчан" ж., Бакы, 1979, № 7, сәһ. 149.

[2] Аллаһвердијев М, Јенә орада.

Көстәрдијимиз фактлардан белә бир гәнаәтә кәлмәк олар ки, әкәр тамаша "Бајаты-Шираз" үстүндә башласа да бүтүн чамаатын "Бајаты-Шираз" билмәси гејри-мүмкүндүр. Ејни заманда сәһнәләшдирилмиш шәкилдә кечирилән шәбиһ тамашаларында мүхтәлиф характерли, тәзадлы епизодларын бир мугам дәсткаһы үстүндә охунмасы да мүмкүн дејил. Билдијимиз кими, мүхтәлиф мәгамлара әсасланан "Шур", "Бајаты-Шираз", "Секаһ-забул" мугамлары биздә мүхтәлиф емосионал тә"сир вә һиссләр јарадыр. һәм дә классик мугамларымыз һеч вахт кениш халг күтләсинә мүт"илик, дини чәһаләт идејалары ашыламамышдыр. Она көрә дә мугам дәсткаһларымызы дини ән"әнәләрлә, "шәбиһ"ләрлә бағламаг гәти дүзкүн дејил. "Шәбиһ"ләрдә иштирак етмиш јашлы нәсил нүмајәндәләримиз дә буну тәсдиг едә биләрләр. Агылар, охшамалар үчүн јазылмыш хүсуси ше"рләрин мусигили авазла охунмасы ола биләр ки, бу вә ја дикәр мугам интонасијалары, мугам ше"бәләринин елементләри әсасында охунсун. Бу белә дә олмалыдыр. Чүнки, тамашаларда иштирак едән һәр шејдән әввәл өз доғма дилинин аһәнкинә ујгун мелодик фразалардан, тәранәләрдән истифадә едир. Иранда "шәбиһ" тамашаларында "Дәшти", "Әбу-Әта", "һичаз", "Нәва" мугамларынын интонасијаларындан кениш истифадә олундугу һалда Азәрбајчанда исә "Секаһ", "Шур", "Шүштәр", "Дүкаһ" вә башга мугамларын интонасијаларындан кениш истифадә олунуб. Лакин, бу һеч дә о демәк дејил ки, шәбиһ тамашаларында мугам дәсткаһ шәклиндә охунарды. Даһа сонра белә бир фикирлә дә һеч чүрә разылашмаг олмаз ки, "шәбиһ"ләрдә мугам дәсткаһларынын охума гајдаларынын хanәндәләр тәрәфиндән мәнимсәнилмәси онлары классик шәрг мугамлары илә даһа јахындан таныш едир вә нәтичәдә онлар бә"зи дәсткаһлары охумагда устад сәнәткарлара чеврилирдиләр. Сонралар хanәндәләр һәмин дәсткаһлары тој мәчлисләриндә охујардылар". Әввәла, тој мәчлиси нә јасдыр, нә дә "шәбиһ" ки, орада дини-мистик гәһрәманлары вәсф едән мусиги охунсун, һәм дә бу нечә ола биләр ки, ејни бир мугам дәсткаһы, ејни ифа тәрзи илә һәм агыларда, охшамаларда халгы ағлатсын, һәм дә тој мәчлисиндә халгы шәнләндирсин. О ки галды классик шәрг мугамларына, онлары јашадан халгдыр! Дини ән"әнәләр дејил. Классик шәрг мугамлары һәмишә халг мәчлисләриндә ел сәнәткарлары тәрәфиндән тәблиғ едиләрәк јашадылмышдыр. Устад сәнәткарлыг мәсәләсинә кәлинчә исә илдә бир дәфә кечирилән "шәбиһ"ләрдә охунан "мугам дәсткаһлары" илә нечә устад сәнәткара чеврилмәк олар, һалбуки сәнәткарлыг тәдричән, илләрлә, кәркин зәһмәтин баһасына

баша кәлир. Үмумијјәтлә, халг јарадычылыгыны, классик мугамларыны, ханәндәлик сәнәтимизи дини ән"әнәләрлә баглајараг, онлара
инсанларда мүт"и һиссләр ашылајан мистик нөгтеји-нәзәрдән јанашмаг гәти дүзкүн дејил.

Хәррат Гулунун вә Молла Ибраһимин Шушада јаратдыглары илк мусиги мәктәбинин дини мәгсәдләрә хидмәт етмәсиндән асылы олмајараг
онун фәалијјәт көстәрмәси өзү бә"зи ифачыларын вә ханәндәләрин
јетишмәсинә мүәјјән дәрәчәдә мүсбәт тә"сир көстәрмишдир. Бу тә"-
сир дә һәр шејдән әввәл ифачылара мусиги аләтләринин тутулмасы,
чалгы техникасынын әлдә олунмасы вә башга бу кими мүсбәт кејфиј-
јәтләрин әлдә олунмасында өз әксини тапмышдыр.

XIX әсрин 80-чи илләриндә Шушада Кор Хәлифә адлы бир нәфәрин
дә мусиги мәктәби вар иди. Бу мәктәбин кичик јашлы ушаглара му-
гам сәнәтини, тарда вә каманчада чалмагы өјрәтмәклә јанашы Шуша-
нын мәдәни һәјатынын чичәкләнмәсинә дә мүстәсна тә"сири олмушдур.
Мәктәб аз мигдарда тар вә каманча чалан бурахырды. Кор Хәлифәнин
өлүмүндән сонра бу мәктәб өз фәалијјәтини дајандырды.

XIX әсрин икинчи јарысында Шушанын мәдәни һәјатынын чичәклән-
мәсиндә Мир Мөһсүн Нәввабын мәшһур мүгәнни һачы һүсү илә јаратды-
гы "мусиги мәчлиси"нин чох бөјүк ролу олмушдур. Үмумијјәтлә,
Азәрбајчанда халг мусиги мәдәнијјәтинин инкишафында "мусиги мәчлисләри"нин фәалијјәти хүсуси әһәмијјәт кәсб едир. Шушада, Шамахыда, Бакыда тәшәккүл тапмыш бу "мусиги мәчлисләри"нин һәр биринин
ајры-ајрылыгда мусиги инчәсәнәтимизин бу вә ја дикәр саһәләринин
инкишафына бөјүк тә"сири олмушдур. "Мусиги мәчлисләри"нин тәшәккүл тапдыгы форма демократик принсипләр әсасында али мәчлисләрдән,
мусиги мәктәбләриндән вә классик мусигинин инкишафы саһәсиндә фәалијјәт көстәрән рус мусиги чәмијјәтинин јерли шө"бәсиндән кәскин
сурәтдә фәргләнирди. Билдијимиз кими, "мусиги мәчлисләри"ндә дөврүн ән мәшһур сазәндә вә ханәндәләри, Азәрбајчанда гонаг олан харичи өлкәләрин шаир вә мусигичиләри, мугам биличиләри иштирак етмишләр. Онларын һәр биринин мусиги вә онун тарихи, ифачылыг вә
ханәндәлик сәнәти һаггындакы мүлаһизәләри ајры-ајрылыгда динләниләрәк, үмуми мәгсәдин хејринә јөнәлдилирди. "Мусиги мәчлисләри"нин мәгсәди исә Азәрбајчан халгынын мусиги јарадычылыгынын ән кәзәл нүмунәләрини: халг маһныларыны, классик мугам ирсимизи, тәснифлә, рәнк, дәрамәд, ојун һаваларынын, диринкәләрин горунуб сахланылмасына, онларын тарихи мәнтәјинин арашдырылмасы вә башга акту-

ал мәсәләләрин перспектив инкишафыны тә"мин етмәк, еләчә дә халг
ифачы сәнәткарларымызын бу мөһтәшәм варлыга јијәләнәрәк ону кәләчәк нәслә чатдырмаг иди.

Өз тәбии шәраитинин фүсункар көзәллији илә мәшһур олан Гарабаг
бир сыра мусигишүнасларын, әдибләрин, сәјаһәтчиләрин, рәссамларын
гәләми илә дөнә-дөнә тәрәннүм едилмишдир. Һаглы олараг, бә"зи
тәдгигатчылар XIX әсрдә Шушаны бүтүн Гафгаз үчүн консерваторија
ролуну ојнадыгыны гејд етмишләр. Доғрудан да Гарабаг бүлбүлләринин вә сазәндәләринин ады нәинки Азәрбајчанда, һәтта ондан чох
узагларда белә мәшһурдур. Зил сәсләри илә сечилән Гарабаг ханәндәләринин јетишмәсиндә Шуша "мусиги мәчлиси"нин бөјүк хидмәтләри
олмушдур. Шушанын ушаглары аглајанда "Сеһаh", күләндә "Шаһназ"
үстүндә күлүрләр - дејилән Гарабаг мәсәли бир даһа көстәрир ки,
Гарабагда ханәндәлик сәнәти бүтүн халгын мә"нәвијјатында өзүнә
дәрин көк салмышдыр. Тәсадүфи дејил ки, мәһз Шуша "мусиги мәчлиси"
Азәрбајчанда ханәндәлик сәнәтини инкишаф етдирән, онун кәләчәјини
ишыгландыран вә нәһајәт, ону јашадан бир мәктәбә чеврилмишдир.
"Бу мәчлисин мәгсәди јени ханәндәләр јетишдирмәк, ханәндәлик сәнәтини халг ичәрисиндә јајмаг вә классик Азәрбајчан мугамларыны инкишаф етдирмәкдән ибарәт иди. Һәмин дөврдә бу мәчлис... "Ханәндәләр Иттифагы" ролуну ојнамышдыр"[1] - дејән тәдгигатчы Ф.Шушински
бизим бу фикримизи бир даһа тәсдиг едир.

Һачы Һүсү көзәл сәсә малик олан ханәндә олмагла јанашы һәм дә
мүасирләри арасында мугам биличиси вә онларын маһарәтли тәфсирчиси кими мәшһур иди. Мугамларын тәфсир олунмасы ифачыдан бөјүк сәнәткарлыг тәләб етдији үчүн ифачы әввәлчәдән ифа едәчәји мугамын
мусиги мәдәнијјәтимизә хас олан оржинал чәһәтләрини ајдынлашдырыб сабитләшдирмәли, зәнкин ирсимизин көзәл хүсусијјәтләринә әсасланараг, мусиги дилимизин интонасијаларына мүвафиг инкишаф етдирмәлидир. Она көрә дә һәр бир ифачынын сәнәтиндә хүсуси әһәмијјәт
кәсб едән, онун севдији вә бөјүк маһарәтлә ифа етдији "Күрдү-Шаһназ", "Һумајун", "Шүштәр" мугамлары мәһз бу бахымдан онун сәнәтиндә ән јүксәк зирвәни тәмсил едир. Мугамларын ифасы заманы вокал
техникасындан дүзкүн истифадә едиләрәк хүсуси богазларын, зәнкуләләрин едилмәси нәтичәсиндә сәсин ифрасы вә мугамын драматуржи
дүјүнләринин, фәлсәфи маһијјәтинин ачылмасында мугам интонасијаларыны тәтбиги мәсәләләри һачы һүсү, еләчә дә "мусиги мәчлиси" тәрәфиндән кениш шәрһ едилирди. Шуша "мусиги мәчлиси"ндә ханәндәлик
сәнәтимиз гаршысында дуран актуал мәсәләләрлә һачы һүсү, еләчә дә

1 Шушински Ф. Көстәрилән әсәри. сәһ.150.

дикәр ханәндәләр, мусигинин јаранмасы, онун инсан психолокијадикәр ханәндәләр, мусигинин јаранмасы, онун инсан психолокијасында тә"сири, һанси хәстәлиҝи нә үсулда олан мусиги илә мүаличә етмәк даһа мүнасибдир кими фәлсәфи фикирләри вә мүлаһизәләрилә исә Мир Мөһсүн Нәвваб мәшгул олурду. Мир Мөһсүн Нәввабын мусиги елми һагда јаздығы "Вүзуһ-үл-әргам" китабы онун һәм ичтимаи-фәлсәфи көрүшләрини, һәм дә Шәрг классик мусигисинин тарихи вә нәзәријјәси үзрә дәрин биликли, кениш мә"луматлы мусигишүнас олдуғуну бир даһа көстәрир. "Мусиги мәчлисләри"ндә ханәндәләрин сөзүн әсил мә"насында бир мусиги кими јетишмәсиндә Мир Мөһсүн Нәввабын вә Мирзә Әли Әскәрин хүсуси әмәји олмушдур.

Мирзә Әли Әскәр көзәл, мәлаһәтли, галтанлы сәсә малик олмагла јанашы, һәм дә устад каманчачы иди. О, "мусиги мәчлисләри"ндә һансы ихтисас үзрә иштирак етмәк лазым кәлирдисә, о саһәдә дә өз бачарығыны вә мәһарәтини көстәрирди. Мирзә Әли Әскәр ифачылыгла јанашы муғам биличиси кими дә мәшһур иди. Дөврүн ичтимаи-сијаси, дини вә фәлсәфи фикирләри илә силаһланмыш Әли Әскәр өз јарадычылыг фәалијјәтини мүтәрәгги мејлләрә јөнәлдәрәк мусигинин инкишафы саһәсиндә бир сыра нәтичәләр әлдә етмишдир. Онун чохсаһәли јарадычылыг фәалијјәти Азәрбајчан милли мусигисинин өзүнә мәхсус орижинал чәһәтләрини ашкара чыхармаг, мусигимизин өзүлүнү, маһијјәтини мүәјјәнләшдирәрәк мусиги дилимизин хүсусијјәтләрини ајдынлашдырмаг илә бағлыдыр. О, һәмчинин мусигидә милли интонасија хүсусијјәтләринин сафлығы проблемләринә дә бөјүк фикир верирди.

Шуша "мусиги мәчлиси" Азәрбајчанда ханәндәлик сәнәтинин тәрәггисинин тә"мин етмәклә илк "Азәрбајчан милли ханәндәлик мәктәби"нин әсасыны гојмуш олду. Орада ханәндәләр үчүн гијмәтли мәсләһәтләрин верилмәси, сәсин горунма вә инкишаф етдирилмәси ифа заманы нәфәсин алыб-верилмәси гајдаларынын шәрһи бу күн дә өз әһәмијјәтини итирмәјәрәк ханәндәлик сәнәтиндә һәјата кечирилмәкдәдир. Бу хүсусда Шуша мәчлиси"ндә иштирак етмиш дөврүн мәшһур охујанларындан бири Мирзә Мухтарын хатирәләри марағлыдыр. О јазыр ки, "... ханәндәлик сәнәтинә хас олан спесифик чәһәтләри ајры-ајры төвсијә вә нәтичәләри вахтилә Шуша "мусиги мәчлисләри"ндә заманын адлы-санлы ханәндәләриндән ешитмиш, сонралар өз шәхси тәчрүбәсиндән кечирмиш вә бунларын дүрүст олдуғуну башга һәмкарларынын јарадычылығында вә һәјатында дәфәләрлә сынамышдыр... Одур ки,... ханәндәләр үчүн "дүстур-үл-әмәл" олмалыдыр[I]. Буну бә"зи

I Бәдәлбәјли Ә. "Мусиги лүғәти". Бакы, 1969, сәһ.183-184.

ихтисарларла веририк: - Сәс ишләндикчә ачылыр.

- Охума ади данышыг кими сәрбәст, апарылан сөһбәт кими асанлыгла әлдә едилмәлидир.

- Бир нечә вахт охумајан ханәндәләрдән бә"зиси белә дејир: "Сәсим гајмаг бағламышдыр", лакин о бөјүк сәһв едир.

Доғрудан да бә"зи һалларда сәсә истираһәт вермәк лазымдыр. Лакин лүзумсуз һалларда охумагдан бојун гачыран мүғәннинин сәси һеч дә "гајмаг бағламыр", әксинә, пас атмыш олур.

- Охумағын үмдә шәрти дүзкүн нәфәс алмагдыр. Нәғмәкар охудуғу заман сакит, һеч бир тәшвишә гәтијјән јол вермәдән сәссиз нәфәс алмага чалышмалыдыр. Нәфәси ағзындан јох, бурнундан алмаг лазымдыр... Сонра чијәрләрдә олан һаваны гәтијјән күчәнмәдән, һәм дә гәнаәт илә бурахмаг лазымдыр. Белә ки, сәс боғаздан сәрбәст сурәтдә ихрач олсун. Әкәр нәфәси һәддиндән артыг тез, ја да кеч бурахсан, сәсин боғуг ешидиләр.

- Охума заманы бојуну вә чијинләрини сәрбәст сахла, чүнки һәр бир кәскин һәрәкәт боғаза зәрәрдир.

- Зил пәрдәләрдә охудуғун заман ағзыны һәддиндән зијадә ачма, чүнки әнкин ашағы салланмасы боғазын јолуну дарaлдыр, бу исә сәсин долғунлуғуну азалдыр.

- Олдуғундан даһа күчлү сәс чыхармаға чәһд еләмә, чүнки о сајаг охумағын һеч бир фајдасы јохдур. Рышгырараг охујан һәм динләјичинин зәһләсини төкәр, һәм дә ахырда өзүнүн сәси батар.

- Сәсин һәчмини истәр бәм, истәсә дә зил пәрдәләрә доғру бөјүк еһтијаткарлыгла, еһмалча, тәдричән, пилләпилләкенишләндирмәк лазымдыр.

- Охудуғун дәсткаһын тә"сирли олмасы үчүн мүнасиб гәвал чох вачиб вә әһәмијјәтли вәзифәдир. Лакин охудуғун һәр гәзәлин сөзләрини дүзкүн вә мә"налы тәләффүз етмәји бачармаг даһа да вачиб бир шәрт сајылмалыдыр.

- Охудуғун гәзәлин сөзләрини тәһриф едән ханәндә ше"рин, ја да гәзәлин сөзләрини тәһриф едән ханәндә ше"рин, сәнәтин биринчи дүшмәнидир.

- Харич охумаг фәлакәтдир, харич охудуғуну ешитмәмәк фачиәдир, харич охудуғуну инкар етмәк исә чәһаләтдир!..

Көрүндүјү кими, Шуша "мусиги мәчлиси" сөзүн һәгиги мә"насында әсил "ханәндәлик мәктәби" иди. Бу "мусиги мәчлиси" Азәрбајчанда һәмишә ханәндәлик сәнәтинин чичәкләнмәсинә, тәрәггисинә хидмәт едәрәк онун кәләчәк инкишафыны тә"мин етмишдир.